

STUDIA GENERALIA 2010 TIETO MUUTTUVASSA MAAILMASSA

21.10.2010 TIETO PERIMÄSSÄ JA
KULTTUURISSA

TIETO SOSIAALISENA PÄÄOMANA Professori Laura Kolbe

Tiedon vaalijoiden ja välittäjien arkkityypit elävät vahvoina ja myyttisinä keskuudessamme. Minerva, viisauden jumalatar ja antiikin mytologian hahmo, on monien hallitsijoiden, yliopistojen ja koulujen suojelija. Renessanssin ihailtu *uomo universale*, kaikkien alojen asiantuntija, säteilee yhä vaikutustaan tähän aikaan. Sankaritutkijat ja tiedemiehet sekä tieteen ja tiedon edelläkävijät nauttivat edelleen arvostusta ja saavat palkintoja. Länsimaisen kulttuurin historian on ollut kuvausta siitä, kuinka tieto ja tiede asteittain ovat avautuneet ja demokratisoituneet hengellisen tai oppisäädyn tai eliitin etuoikeudesta sekä akatemioiden ja yliopistojen maailmasta kaikkialle - valistuksen, vallankumousten ja modernisaatiosykäysten myötä.

Tietoa pidetään nykyään kaikkein tärkeimpänä voimavarana ja tuotantotekijänä. Tietämyksen avulla kehitetään entistä kilpailukykyisempiä tuotteita markkinoille, jossa parhaat pärjäävät. Englantilaisen filosofin, Sir **Francis Bacon** (1561-1626) latinankielisestä julkaisusta *Meditationes Sacrae* vuodelta 1597 on peräisin sanonta "Nam et ipsa scientia potestas est" (tieto itsessään on myös valtaa). "Scientia" tarkoittaa sekä tietämistä ja tietoa että osaamista, taitoa ja perehtyneisyyttä. "Potestas" viittaa valtaan kykeneväisyytenä. Baconin iskulause voidaan tulkita ajassamme seuraavasti: osaaminen ja perehtyneisyys parantavat yksilöllistä suorituskkyä ja toimintaa ja lisäävät yhteisöllistä kilpailukykyä.

Tietoon ja sen tuottamiseen on kohdistettu kysymyksiä vallasta ja valtasuhteista: kuka saa tietää ja kenen tieto on arvokasta ja hyvää, kenen tieto suljetaan "oikean tiedon" ulkopuolelle? Merkittävänä pidettyä tietoa on päässyt tuottamaan vain pieni osa maailman ihmisistä: lähinnä länsimaiset oppisäätyyn kuuluneet mieshenkilöt, joilla on ollut pääsy tiedon lähteille pariin ja tilaisuuksia tiedon tuottamiseen. Tietoon liittyviä valtasuhteita on analysoitu ja kritisoitu esimerkiksi luokan, sukupuolen ja globaalisuuden näkökulmista. Muun muassa feministiset ja postkoloniaaliset teoriat ovat kritisoineet tiedon poliittisen, ideologisen ja taloudellisen ulottuvuuden kieltämistä ja pyrkineet ohjaamaan huomiota tiedon tuottamisen lähtökohtiin ja ennakkoletuksiin.

Suomi tietoyhteiskuntana

Suomessa oppiminen ja opiskelu ovat olleet osa sosiaalista mobilisaatiota. Koulun suuri tehtävä meillä on liittynyt yhteiskunnallisten erojen tasaamiseen tiedon tasaisen jakamisen avulla. Koulujärjestelmän perusta luotiin 1800-luvulla ja varhaiset kansa- ja oppikoulut olivat kansanvalistuslaitoksia. Kun oppivelvollisuus alkoi vuonna 1921, piteni koulunkäynti kuusivuotiseksi. Koulujärjestelmä edusti aikansa uusia ideoita. Tavoitteena oli koulutustason nostaminen ja modernisoituvaa yhteiskuntaa palveleva tiedon paikka eli koulu. Luokalta toiselle etenevästä oppilaasta tuli normaalin lapsen mitta – itsenäisyyden aikana myös sosiaalisessa mielessä. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana* (1980) -teoksessa maamme johtavat sosiaalitieteilijät osoittavat, että hyvinvointivaltion ekspansiovaihe ajoittui samaan ajankohtaan kuin keskiluokan kasvu. Keskiluokan kasvu johtui hyvinvointivaltion kehittymisestä – ja tiedon tasaisemmasta ja kautumisesta.

Koulutuksen lisääntynyt tarjonta ei kuitenkaan ole poistanut taloudellista eriarvoisuutta. Tulorot ovat 2000-luvulla kasvaneet. Varallisuus jakautuu entistä epätasa-arvoisemmin ja työmarkkinoilla käydään läpi suurteollisuuden murrosta. Koulutus on edelleen avainasemassa, kun pohditaan tulevaisuuden sosiaalista ja kulttuurista järjestystä. Taustalla vaikuttavat uudet globaalit haasteet, ympäristöasiat, sukupolvi, sukupuoli ja etninen lähtökohta. Kokemus maailmasta on moniulotteisempi, ristiriitaisempi. Miten hankkia sellaista tietoa, jolla hallita monimutkaista todellisuutta. Uusi käsite, sosiaalinen pääoma, liukui puheeseen kymmenkunta vuotta sitten.

Sosiaalinen pääoma

Sosiaalisen pääoma nousi yhteiskuntatieteellisen kiinnostuksen kohteeksi erityisesti amerikkalaisen Robert D. Putnamin tutkimusten seurauksena. Sosiaalisen pääoman mukaan yksilöiden hyvinvointiin ja yhteiskunnan suorituskykyyn vaikuttavat fyysisen pääoman, luonnonvarojen ja yksilöiden osaamisen (inhimillinen pääoma) ohella myös yksilöiden väliset sosiaaliset suhteet ja sosiaaliset instituutiot. Yksilöiden toimintaa suuntaavina vakiintuneina käytäntöinä. Putnamin mukaan sosiaalinen pääoma auttoi julkishyödykkeisiin liittyvien ongelmien ratkaisua, helpotti sosiaalista kanssakäymistä ja paransi informaation kulkua. Se vaikutti suoraan yksilöiden tavoitteiden toteutumiseen ja koko yhteiskunnan toimintakykyyn ja demokratiaan.

Sosiaalisen pääoman käsite tuli käyttöön tilanteessa, jossa kansalaisaktiivisuus, sosiaalinen osallistuminen ja yhteistoiminnallisuus osoittivat murenemisen merkkejä, mikä puolestaan heikensi yhteiskunnan koheesiota. Putnamin tutkimukset herättivät kaikkialla innostusta - taloustieteilijät, sosiaalipoliitikot, sosiologit ja politiikan ovat etsineet sosiaalisesta pääomasta vastausta ajan ongelmiin. Putnamilaisittain tulkittuna sosiaalinen pääoma koostuu verkostoista, sosiaalisista normeista ja luottamuksesta. Näin sosiaalinen pääoma liittyy läheisesti "kansalaishyveisiin". Yksilöiden välisellä aktiivisilla sosiaalisilla verkostoilla on kykyä luoda vastavuoroisuuden normeja ja ylläpitää luottamusta, jotka edistävät yhteiskunnan toimintakykyä. Sosiaalisen pääoman tehtävä on näin tehostaa yhteiskunnallista osallistumista. Se tapahtuu parhaiten tiheissä vastavuoroisuuteen perustuvissa sosiaalisissa verkostoissa, joissa yhteisöllisiä normeja ja luottamusta synnytetään.

Sosiaalinen pääoma ja tieto rakentavat yhteisiä arvoja ja verkostoja sekä niihin liittyvää luottamusta. Sosiaalisen pääoman ja luottamuksen teemat liittyvät muun muassa politiikkaan ja valtakäyttöön, yhteiskunnassa tapahtuvaan valvontaan ja läpinäkyvyyteen sekä taloudelliseen kehitykseen ja työelämään. Sosiaalinen pääoma on vahvasti kiinni luottamuksesta ja luottamusverkostojen toimivuudesta.

Tieto ja sosiaalinen pääoma = sivistys

Tiedon korostuminen tietoyhteiskunta-ajattelussa on vaikuttanut siihen, että tuntumamme eurooppalaisen kulttuurin toiseen valtavirtaan, kriittiseen ajatteluun, tiedonjanoon ja intellektuaaliseen luovuuteen on jäänyt ohuemmaksi. Viime aikoina on analysoitu myös sivistyksen merkitystä. Puhe sosiaalisesta pääomasta, sivistysyliopistosta ja innovaatioista korostaa juuri tätä ulottuvuutta. Sirpaloituneessa maailmassa tarvitaan tietoa, tiedettä ja tutkijoita. Mutta elämän hallinta edellyttää myös sivistystä, ihmisten kykyjen ja taitojen, asenteiden ja arvojen jatkuvaa uusintamista ja niiden moraalisen perustan pohtimista.

Tiedon ja sosiaalisen pääoman yhdistelmä muodostaa sen, mitä eurooppalaisessa aate- ja kulttuurihistoriassa on ollut tapana kutsua "sivistykseksi". Sivistys on ollut sekä tiedon omaksumista ja jakamista että oppineisuuden arvostusta. Sivistyneeksi kutsutaan henkilöä, joka tuntee oman kulttuurin, on kiinnostunut oppimisesta, hallitsee tavat, mutta toimii tarvittaessa myös perinnettä uudistaen, radikaalistikin. Suomen historia osoittaa, että sivistys on ollut sidoksissa sekä koulutususkoon että kulttuuriosaamiseen ja tietoon. Hyvällä ihmisellä on ollut hallussaan sekä tiedollinen pääoma että kulttuurinen kompetenssi eli sosiaalinen pääoma.

Studia Generalia -tilaisuudet videoidaan. Niitä voi seurata internetissä sekä suorina lähetyksinä että tallenteina: www.helsinki.fi/video. Tilaisuuden jälkeen on mahdollista käydä blogi-keskustelua luentojen aiheista osoitteessa: <http://blogs.helsinki.fi/studiageneralia/>.

Luentosarjan on suunnitellut Helsingin yliopiston Studia Generalia -toiminnan tieteellinen ohjausryhmä ja sen toteuttaa Helsingin yliopiston Avoin yliopisto.

Lisätietoja:

Tieteellisen ohjausryhmän puheenjohtaja,
vararehtori Kimmo Kontula
p. (09) 191 24150
kimmo.kontula@helsinki.fi

Koulutussuunnittelija
Sanna Saari-Salomeri
p. (09) 191 28047
studiageneralia@avoin.helsinki.fi